

Har föreningarna gjort sitt för demokratin?

Fundera på de föreningar som du är medlem i. Är de äldre än du själv? Vilken betydelse har de? Vad skulle man gå miste om ifall de inte fanns? Jag är själv medlem i fem föreningar, av vilka en är en scoutkår, en har att göra med var och hur jag bor och de tre övriga har att göra med mitt arbete som forskare. Tre av dessa är mer än 60 år gamla medan de två övriga har grundats under min livstid. Ifall scoutkåren inte fanns skulle barn och unga i Pargas stad inte få uppleva sjöscouting och de många scoutvänskaper som binds över Svenskfinland. Om inte föreningen Westermarck-samfundet fanns skulle sociologerna i Finland sakna både en tidskrift och en årlig konferens att delta på. Vad vill jag få sagt med denna uppräkningslista? Jo, det att civilsamhällets organisationer skapar möjligheter för medlemmarna och bibehåller funktioner, samt att dessa dessutom

kan bidra med en kontinuitet i samhällslivet.

En av de viktigaste uppgifter som samhällsteoretiker sett hos civilsamhället är värnandet om demokratin. Men kan föreningarna fortfarande vara av relevans för demokratin och samhällsutvecklingen, eller är de förpassade till att vara bisittare medan starkare aktörer intagit rampljuset? Jag ska i denna essä redogöra för olika synsätt på vad civilsamhället kan betyda för demokrati och vilka roller föreningar kan spela för den. Som analytiska redskap använder jag begreppen *förmedling* och *urbäddning*, som beskriver utvecklingen av föreningsfältet.

Massrörelsen och den moderna organiseringen

Civilsamhället med dess rörelser och föreningar, som har funktionen att förmedla mellan den natio-

nella eliten och folket, hör den nordiska samhällsmodellen till. Samhällskontraktet i de nordiska nationerna har rentav sagts bygga på en aktiv medborgarorganisering. Grundtanken är att medborgarna via medlemskap i lokalföreningen kopplas till den populära massrörelsens nationella nivå som kan påverka staten i en för dem fördelaktig riktning. Detta förklarar också varför organisationerna tagit efter av det offentliga hierarkiska strukturer, det vill säga den lokala, regionala och nationella nivån. I idealfallet grundar sig massrörelsens medborgarligen legitimitet på hur stor den är, det vill säga hur många medborgare den representerar. Förutom att påverka staten kan massrörelserna även påverka de lokala förhållandena genom att till exempel förutsetta att medlemmarna följer givna föreskrifter i den verksamhet de utövar, eller genom att mobilisera medlemmarna till olika åtgärder, såsom bojkotter, demonstrationer och strejker.

Massrörelsen kan alltså ta del av den politiska processen dels genom att påverka staten på hög nivå eller genom att försöka få sina medlemmar att handla på ett specifikt sätt, till exempel genom att uppmana medlemmarna att rösta på vissa partier, att uppmana till sortering eller att avhålla sig från rusmedel.

Den här typen av påverkan utgör i bästa fall ett komplement till den representativa demokratin då den förmår förmedla specialintressen som inte nödvändigtvis skulle beaktas genom den vedertagna politiska processen. Man kan till exempel tänka sig statliga beslut som gynnas av att organisationer är inblandade med deras specialkunskap. I nordiska sammanhang kallas detta i allmänhet för korporatism, men det har även kallats associativ demokrati i det att man vill framhålla organisationers autonomi och det frivilliga i att försöka påverka staten.

Å andra sidan kan starka rörelser påverka samhällsutvecklingen på ett ogynnsamt sätt till exempel genom att inte i tillräcklig grad beakta andra samhällsfrågor än de som står dem närmast. I en jämförelse mellan Sveriges klimatlagstiftning och Finlands mindre ambitiösa dito har arbetsmarknadsorganisationernas starka roll i den senare identifierats som ett hinder för hårdare tag mot verksamhet som bidrar till klimatuppvärmningen. Miljörörelsen har helt enkelt svårt att få sin röst hörd i och med

att näringslivets intresseorganisationer och fackförbund i trepartssamarbetet står så nära staten och förespråkar ekonomiska intressen framom andra tänkbara (se Gronow m.fl. 2019). En brännande fråga är då i vilken mån institutionaliserade massrörelser cementerar samhällsdynamiken genom att effektivt blockera nya aktörer från att äntra scenen. I vilken mån hindrar de tidigare uppkomna allianserna senmoderna rörelser att ingripa i de stora problemen för framtida generationer?

Tidigare spelade massrörelserna en viktigare roll med tanke på informationsförmedlingen. Det är en roll som minskat i takt med tilltagande medialisering och digitalisering, men som fortfarande återspeglar en symbolisk dimension som är av vikt för medlemmarnas identitetskonstruktion och rörelsens hållbarhet i längden. Som i så mycket annat handlar den sociala reproduktionen om en blandning av intresse, det vill säga vad man eftersträvar och åstadkommer, och identitet, det vill säga vilka man är eller vill vara. En fråga jag ska återkomma till är om medlemskap som konsumtion av en identitet kan vara tillräcklig för att upprätthålla intresset för sociala rörelser.

Urbäddade och rationella föreningar

Sociologen Anthony Giddens (1991) noterade redan för 30 år sedan att *social urbäddning*, det vill säga en process genom vilken sociala relationer lyfts ur tid och rum, framskrider i och präglar den alltmer globala och teknologiskt avancerade världen. Vi kan i våra dagliga liv erfara detta genom hur fort nyheter, trender, normer och tyvärr också virus sprider sig över hela klotet. Distansarbete och fysiska distanseringen är också uttryck för den tilltagande urbäddningen. Giddens som skrev om urbäddning innan Internet slog igenom stort, kunde knappast ana i vilken mån våra liv levs i en digital miljö.

Enligt min åsikt beskriver begreppet urbäddning på ett träffande sätt den utveckling som skett i civilsamhället sedan 1990-talet (se Sundblom 2020). Till att börja med kan många föreningar med goda skäl sägas vara urbäddade. En lokalförening av gammal tappning inbäddades på åtminstone tre olika plan. Dels i sin folkrörelse genom formella band och gemensamma symbolsystem, dels i det lokala

sammanhanget där den var verksam och dels i ett nationellt, och i vissa fall ett internationellt, sammanhang genom den förmedlande roll som rörelsen skapade till den högsta nivån. I kontrast till detta karakteriseras den idealtypiska senmoderna föreningen på många sätt av att vara urbäddad. Exempelvis är de organisationella och rumsliga inbäddningen låg då förbundsstillhörighet inte förekommer i särskilt hög grad och samarbete med andra aktörer är sällsynt eller sporadiskt. Beträffande de samhällspolitiska föreningarna har det noterats att gränsen mellan styrelsen och de övriga medlemmarna vuxit. Symptomatiskt för detta är att medlemmarna i många fall endast förväntas bidra till verksamheten med en månatlig avgift. I rättvisans namn har en liknande utveckling uppmärksammats även hos äldre organisationer och en av orsakerna är förmodligen att det samtida samhällstempot kräver snabba reaktioner av organisationerna. I en landsomfattande rörelse av äldre modell är beslutsgången tyvärr långsam även om den å andra sidan reflekterar den medlemskårens uttryckliga vilja. På sätt och vis har det skett en differentiering av ledarskapet och medlemmarna och man kan tänka sig att en ökad professionalisering skapar en föreningsklass för sig, vilket i längden kan leda till att den positiva beskrivande benämningen *gräsrötter* blir något paradoxal.

En uppmärksam läsare kanske frågar sig om dessa urbäddade föreningar uppstår ur intet, som ur en tabula rasa utan några som helst förebilder eller modeller. Svaret är att dessa hämtar inspiration från olika källor och särskilt bland rekreationsföreningarna kan verksamhetsidén ha sitt ursprung i en annan kultur som har slagit rot i några som vill prova på någonting nytt. Hos många nyligen grundade föreningar återspeglas det faktum att vi lever i en global värld där influenser hämtas från en myriad av olika sammanhang. En hög utbildningsgrad hos befolkningen garanterar också å sin sida att medlemmarna besitter kunskap som kan komma till nytta i föreningsverksamheten. Där massrörelsernas lokala föreningar lade upp stadgarna enligt en färdig modell kan de nya, fria föreningarna hämta idéer till exempel från den senaste organisationslitteraturen eller YouTube-videor med management-guruer.

En orsak till urbäddningen är rationaliseringen, att saker i högre grad sköts enligt en teknisk-veten-

skaplig rationalitet. Spridningen av *organisationen* som den främsta samordningsenheten är en aspekt av rationaliseringen. Enligt Patricia Bromley och John W. Meyer (2015) vinner den rationella organisationen mark där vi tidigare sett andra organisationsformer, som föreningar och ämbetsverk. Föreningar blir med andra ord allt mer lik organisationer. Dessa är i hög grad autonoma enheter vilka följer en tydlig arbetsfördelning och hierarki. De är resultatitriktade vilket betyder bland annat att resultatet mäts på olika sätt och att föreningen bedöms på basis av vad den åstadkommer, till skillnad från en förening som får sin legitimitet utifrån dess syfte, eller ett ämbetsverk vars legitimitet härstammar från staten. Apostolis Papakostas (2003) menar å sin sida att rationaliseringen innebär att organisationerna vänt medlemmarna ryggen. Detta har de råd med eftersom en stor del deras resurser samlas in av andra organisationer, såväl statliga som privata. Ett exempel på detta, och en fråga som diskuteras med jämna mellanrum, är om grunderna för utdelning av statsstöd till de politiska partiernas ungdomsorganisationer är rättvis och om den hellre borde delas ut enligt antal medlemmar. I varje fall innebär beroendet av yttre resurser att föreningen får lov att anpassa sin verksamhet och organisation i någon mån i enlighet med finansiärernas vilja, vilket kan vara en väldigt bra sak som fallet med frysandet av statsstödet till Sannfinländarnas ungdomsorganisation visar. På dessa sätt har medlemskapsinstitutionen blivit mindre betydelsefull för organisationerna.

Ur ett demokratiperspektiv har föreningar tilldelats rollen som demokratiskolor, där medborgare lär sig den demokratiska processen. Det omtalade sociala kapitalet frodas i föreningar, vilket i sin tur lägger grunden för social tillit, demokrati och näringslivsförutsättningar. Man kan skilja mellan sociala kapital av typen *bridging* och *bonding*, där den förra överbryggar sociala klyftor medan den senare sammanbinder människor i liknande samhällspositioner. Frågan är om dessa för den deliberativa processen viktiga klyftöverbyggande föreningar existerar i den mån som det vore önskvärt och om inte många föreningar i själva verket bidrar till att skapa de ”bubblor” som sociala medier slentrianmässigt brukar anklagas för. Vi kan i samhällsvetenskapliga experiment be människor av olika åsikter

sitta och diskutera med varandra under kontrollerade och konstgjorda förhållanden, men hur ska detta ske på spontan och naturlig basis?

Vart hän?

På sätt och vis är de senmoderna föreningarna överlägsna de moderna massrörelserna i och med att de är friare, mer flexibla och snabbare. Ur detta perspektiv är det kanske märkligt att en så kallad kreativ förstörelse inte ägt rum, där de föråldrade gamla föreningarna skulle gett vika för nyare föreningar. Det finns några orsaker till det, varav den främsta är att de moderna föreningarna fortfarande upprätthåller viktiga funktioner i samhället och är legitima i centrala aktörers och institutioners ögon. Det ger dem också tillgång till resurser och samarbetsmöjligheter. En annan viktig orsak är att många föreningar lyckats förnya sig och på så sätt är bättre anpassade till samtidens krav. En tredje orsak är att många äldre människor som engagerat sig i någon förening i yngre år fortfarande är aktiva och upprätthåller den gamla föreningen, av plikt eller kanske av gammal vana. När man socialiserats till en verksamhet är det svårt att lägga av med den. På denna punkt är jag erfarenhetsexpert med mina 30 år som aktiv scout. Och visst är det fortfarande roligt och givande att scouta.

Hur ska vi förhålla oss till den senaste utvecklingen av föreningsfältet? Å ena sidan förutsätter den alltmer komplexa sociala verkligheten en specialisering av de föreningar som vill påverka samhället eller erbjuda tjänster. En professionalisering och effektivisering är således ofrånkomlig. Å andra sidan finns en risk att den enskilda medlemmen, och befolkningen i stort, alieneras från dessa föreningsars verklighet och verksamhet. Hur upprätthålls intresset hos bidragsgivarna i detta läge? Är vinnarna de som bäst lyckas påverka våra känsloliv genom marknadsföring av sin produkt till allmänheten?

Ser man till aktivitet hos medlemmar är hobby-, kultur- och idrottsföreningarna i en klass för sig. Beror populariteten på att den rekreationella föreningsvärlden bildar en separat livssfär som möjliggör eskapism från vardagslivets måsten? Jag skulle tro det. Den gemenskap och möjlighet till självförverkligande som blir till i en gruppverksamhet är svår att

överträffa. Dessutom har dessa föreningar potentiellt många positiva effekter både för individen och samhället, till exempel med tanke på personlig hälsa och socialt kapital. Vad kunde då andra verksamhetsformer lära sig av rekreationsföreningarna om de vill ha flera och mer aktiva medlemmar? Kan ett större personligt engagemang hos medlemmarna ändå vara vägen till långvarig framgång för rörelsen och ett mer demokratiskt samhälle i stort?

DAN SUNDBLOM

Litteratur

- Bromley, P. & Meyer, J. W. (2015) *Hyper-Organization. Global Organizational Expansion*. Oxford University Press.
- Giddens, A. (1991) *Modernity and Self-identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Stanford University Press.
- Gronow, A., Ylä-Anttila, T., Carson, M. & Edling, C. (2019) Divergent neighbors: Corporatism and climate policy networks in Finland and Sweden. *Environmental Politics* 28, 1–23.
- Papakostas, A. (2003) *Mer organisation med färre människor och många organisationer med få frågor – en essä om politiska partier och frivilliga organisationer*. Score Rapportserie 2003:6.
- Sundblom, D. (2020) Nedläggning bland gamla och nya föreningar. *Sociologia* 57 (3), 246–259.

ETT KOMPLETT REGISTER
ÖVER INNEHÅLLET
I TIDSKRIFTEN ARGUS (1907–11)
OCH NYA ARGUS (1911–)
SAMT ETT URVAL ARTIKLAR

HITTAR DU PÅ NÄTET:

www.kolumbus.fi/nya.argus/arkiv